

Het economische gedachtegoed van Pieter Hennipman (1911-1994)

Martin M.G. Fase

Hennipman was hoogleraar algemene economie op de UvA en een halve eeuw redacteur van De Economist. Zijn aandachtsgebieden waren vooral de geschiedenis van het economisch denken en de welvaartstheorie als grondslag van de economische politiek. Dit artikel geeft een schets van zijn theoretische bijdragen aan deze terreinen aan de hand van zijn geschriften. Onder deze geschriften nemen naast zijn omvangrijke publicaties ook zijn boekbesprekingen een belangrijke plaats in, omdat die miniatuurtjes van economische analyse zijn. Rode draad in zijn beschouwingen is de consequente verdediging van een onstoffelijk welvaartsbegrip dat teruggaat tot zijn proefschrift uit 1940 en thans in het beleid wordt aanvaard.

1 Inleiding

Het is een ervaringsfeit dat herinneringen soms een vertekend beeld geven van het verleden wat legendevorming bevordert. Dat geldt ook voor herinneringen aan academische docenten. Eén van die docenten was professor Pieter Hennipman bij wie elke economiestudent op de UvA destijds college moest volgen. Bij legendevorming schort het meestal aan eerbied voor de feiten. Ik begin daarom met enige feitelijke biografische informatie over Hennipman. Die zal ik aanvullen met een korte beschrijving van Hennipmans gedachtegoed aan de hand van zijn voornaamste geschriften onder het motto ‘Hennipman: leermeester, keurmeester en bouwmeester’, met de gedachte dat zijn werk de man heeft gemaakt. Dit artikel is daarom allereerst een bijdrage aan de geschiedenis van het economisch denken in Nederland gedurende de decennia sinds de Tweede Wereldoorlog.

Pieter Hennipman werd geboren op 12 september 1911 te Leiden. Na zijn eindexamen in 1929 op de Tweede Openbare Handelsschool in Amsterdam studeerde Hennipman aan de toen nog jonge, in 1922 gestichte, faculteit der handelswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. In 1934 legde hij het doctoraalexamen af. Vervolgens was hij korte tijd werkzaam bij de Twentsche Bank en vanaf 1936 bij de studiedienst van de afdeling Economische Voorlichting op het ministerie van Handel en Nijverheid. In maart 1938 werd Hennipman lector in de staathuishoudkunde naast de hoogleraar H. Frijda (1887-1944). In de zomer van 1938 gaf Hennipman zijn openbare les over het vraagstuk van de economische dynamica. Dit thema sloot aan op zijn toenmalige onderwijstaak, die in het bijzonder de

prijstheorie omvatte, waarvoor hij onder andere het inleidende handboek van Tausig (1933) voor schreef.

2 Hoogleraar en redacteur van *De Economist*

In 1945 werd Hennipman benoemd tot hoogleraar in de staathuishoudkunde. Hiermee wordt hij één van de twee opvolgers van de in oorlog in Auschwitz omgekomen Frijda. De andere nieuwe hoogleraar sociale economie was G.Th.J. Delfgaauw (1905-1984), al in 1934 bij Frijda gepromoveerd. Frijda was de eerste hoogleraar staathuishoudkunde in de nieuwe faculteit. Nog een in die begintijd beeldbepalende hoogleraar was de accountant Th. Limperg (1879-1961), verantwoordelijk voor het onderwijs in de bedrijfshuishoudkunde. Hennipman aanvaardt op 5 november 1945 zijn ambt met de oratie over de theoretische economie en de wederopbouw. Hij gaf toen voornamelijk het onderwijs in de doctoraalfase met voor eerstejaars een inleidend college over de grondslagen en geschiedenis van de economie.

Naast hoogleraar was Hennipman gedurende 1946-1987 redacteur van *De Economist*. In de ruim kwart eeuw dat hij redacteur-secretaris was hield dit, naar de woorden van zijn voormalige assistent D.J. Wolfson (1995), een halve dagtaak in. Hennipman heeft deze taak, volgens een collega-redacteur uit 1973, vervuld met een toewijding die boven alle lof verheven is. Een prettige bijkomstigheid van die functie was dat op grond van ruilabonnementen Hennipman thuis de beschikking kreeg over de voornaamste internationale economische tijdschriften. Hennipman ging in 1973 met emeritaat. Kort daarvoor had in 1972 de Rijksuniversiteit Gent hem een eredoctoraat verleend. In 1987 trad hij, sinds 1973 voorzitter van de redactie, tegelijk met Tinbergen terug als redacteur van *De Economist*. Bij zijn terugtreden haalde de redactie Zijlstra aan die in 1981, toen Hennipman 35 jaar deel had uitgemaakt van de redactie, hem had gekarakteriseerd als wijs en bescheiden. Zijlstra schreef: “To my mind, his is a genuine modesty; modesty can either wither away or come to full bloom. Hennipman’s modesty is in full flower thanks to his fundamentally scientific attitude to life or ... his scientific bent of mind” (Van de Klundert 1988). Na 1973 zou Hennipman nog enkele keren in *De Economist* publiceren. Hennipman overleed op 4 juli 1994 in Amsterdam. Sinds 2000 hangt een postuum gemaakt olieverfportret van Hennipman in de faculteitskamer. Dit geschenk aan de faculteit was samen met de instelling van de Hennipmanprijs het laatste initiatief van de in dat jaar opgeheven eerste Hennipmanstichting, in 1973 gesticht door de Kring van Amsterdams Economen (zie ook: www.hennipmanstichting.nl).

3 Hennipman als docent en onderzoeker

Een academisch docent heeft twee hoofdtaken: onderwijs en onderzoek. Aan onderwijs werd in die tijd vanzelfsprekend grote betekenis toegekend, maar onder-

zoek was een activiteit waaraan iedere hoogleraar naar eigen smaak invulling kon geven. Van publicatiedwang was geen sprake, laat staan van telling van publicaties of registratie van citatiescores zoals nu gebeurt.

In Hennipmans opvatting was onderzoek vooral literatuurstudie. Zoals Cramer (2012) heeft vastgesteld was Hennipman naar de maatstaven van zijn tijd een vruchtbaar onderzoeker die met regelmaat publiceerde, al bleef hij vooral een toeschouwer. Van Hennipman verschenen ongeveer vijftig publicaties, waaruit een keuze is opgenomen in Van den Doel et al. (1977) en Walker et al. (1995). Onder deze publicaties zijn vier vrij omvangrijke geschriften. Zijn overige geschriften waren overwegend kleinere publicaties zoals bijdragen aan bundels, besprekingartikelen of in druk verschenen toespraken. Opvallend naast deze publicaties zijn de ongeveer honderd boekbesprekingen van zijn hand die, op vier na, alle in zijn lijfblad *De Economist* zijn verschenen. Het bijzondere van deze boekrecensies is dat zij een staalkaart bieden van Hennipmans wetenschappelijke interesses en van zijn subtiele beoordelingsvermogen. Zijn besprekingen waren vaak scherpzinnige meesterwerkjes met grote informatieve waarde. De eerlijkheid gebiedt ook op te merken dat Hennipman zich een enkele keer van zijn bespreking lijkt te hebben afgemaakt, zoals in 1957 met de recensie van de verzamelde economische geschriften van de Tilburgse hoogleraar Cobbenhagen. Hennipman schreef verder nog een klein aantal levensberichten van economen voor wie hij een bijzondere waardering koesterde.

4 Zijn vier prominentste geschriften

Van Hennipmans omvangrijke en wellicht meest gezaghebbende geschriften noem ik er vier. De eerste is zijn dissertatie waarop hij in 1940 bij Frijda *cum laude* promoveerde en waarvan, ondanks de toenmalige papierschaarste, in 1945 door de Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij een handelseditie werd uitgebracht (Hennipman 1945). Deze studie van bijna 500 pagina's is een demonstratie van Hennipmans enorme belezenheid, die hij benut voor een uitputtende analyse van de verschillende opvattingen in de literatuur over het vak als leidraad voor het praktisch economisch handelen. Een van zijn belangrijke conclusies is de definitieve afrekening met de levenloze metafoor van de *homo economicus* en het lichtvaardig hanteren van het woord rationeel. Hennipman sluit daarmee aan bij en geeft een nadere uitwerking van de zienswijze van Lionel Robbins (1932) dat het kenobject van de economie de optimale inzet is van schaarse alternatief aanwendbare middelen voor de bevrediging van rangschikbare behoeften. Hierbij zijn de preferenties van de economische subjecten het uitgangspunt, waarbij een waarderingsoordeel over deze voorkeuren onnodig is. Dit verwerpen van een normatieve economiebeoefening, samen met de keuze van een subjectief welvaartsbegrip in de geest van de Oostenrijkse school, is voortaan de rode draad in Hennipmans denken. Hij wordt een principieel verdediger van de waarderingsvrije economie, een beginsel dat volgens Hennipman dwingend voortvloeit uit het kenobject van zijn vak. Zijn

dissertatie heeft nog steeds actualiteitswaarde, al denk ik niet dat zij nog veel gelezen wordt.

Hennipmans tweede grote geschrift is de studie 'De economische problematiek van het sparen' (Hennipman 1956). Dit opstel schreef hij voor de bundel die de Rijkspostspaarbank in 1956 uitgaf ter gelegenheid van haar vijfenzeventigjarig bestaan. Met dit hoofdstuk van 200 pagina's groot formaat neemt Hennipman de helft van deze fraaie bundel voor zijn rekening. Bij herlezing van Hennipmans bijdrage, ongeveer vijftig jaar na mijn eerste kennismaking, kom ik tot de slotsom dat deze studie in de eerste plaats een dogmenhistorische schets biedt van de rol van sparen in de volkshuishouding met een analyse van de rol van de rente voor sparen en investeren. Hennipman beziet sparen vanuit zowel micro- als macro-economisch gezichtspunt. Daarbij valt op dat hij nauwelijks aandacht schenkt aan de empirische literatuur. Maar empirie was in 1956 niet zo gebruikelijk als thans.

Hennipman concludeert dat sparen wel een instrument, maar niet de motor van economische vooruitgang is. Sparen kan daarvoor heilzaam zijn, maar levert alleen vruchten op voor groei als ook aan andere vereisten wordt voldaan. De generaties lang onvoorwaardelijk optimistische beoordeling van sparen, wordt volgens Hennipman dan ook niet gewettigd door zijn theoretische analyse. Die laat evenmin een dwingende samenhang tussen sparen en investeren zien. Hennipman spreekt in dat verband van de paradox van het sparen en ziet die als een verklaring voor de wisselende reputatie van macro-economisch spaargedrag, al kan die verklaring, om Hennipmans eigen woorden te gebruiken, niet geheel bevredigen. Wel concludeert hij dat de hoogte van de rente voor het spaargedrag niet doorslaggevend is, omdat sparen ook spreiding van consumptie in de tijd beoogt. Dit is de uitkomst van subjectieve voorkeuren en persoonlijke toekomstverwachtingen. Onzekerheid en risico krijgen echter geen expliciete aandacht van Hennipman, wat naar mijn oordeel zijn analyse beperkt in draagwijdte zoals Samuelson (1958) heeft aangetoond. Maar Hennipmans hoofdstuk over sparen was toen al verschenen.

Tot praktische conclusies leidt Hennipmans analyse niet, al is zij wel verhelderend. Ook anderen waren destijds die mening toegedaan, want Hennipman ontving in 1959 voor dit werk de prestigieuze Pierson Penning. Kort daarvoor, in 1958, was hij ook benoemd tot lid van de KNAW. Nog steeds is Hennipmans opstel over spaargedrag de moeite van het lezen waard, zeker nu in onze dagen pleidooien door politici worden gehoord om minder te sparen en meer te besteden ter bestrijding van de economische crisis als zou die alleen een gevolg zijn van onderconsumptie.

De derde grote publicatie van Hennipman is: 'Doeleinden en criteria der economische politiek' (Hennipman 1962). In dit opstel van ruim 100 pagina's behandelt Hennipman de rol van de economische wetenschap bij de economische politiek. De voornaamste boodschap van deze studie is dat de economische politiek uiteindelijk bevordering van de welvaart beoogt. Het bijzondere is echter dat Hennipman welvaart niet afmeet aan nationaal inkomen of bnp, maar een onstoffelijk welvaartsbegrip veronderstelt. Dat heeft uitsluitend betrekking op de preferenties in de samenleving. Dit opstel is dan ook een expliciet pleidooi voor een formele welvaartsopvatting, die betrekking heeft op individuele en collectieve preferenties. Op-

timale verwezenlijking hiervan is in Hennipmans zienswijze de voornaamste doelstelling van de economische politiek. De rol van de economische wetenschap daarbij is volgens Hennipman niet het geven van voorschriften, maar het verschaffen van inzicht en voorlichting om aldus de onvolledige kennis te completeren voor de besluitvorming. Opvallend in dit opstel is ook het ontbreken van de naam van Hennipmans leeftijdgenoot Milton Friedman (1912-2006) met zijn uitgesproken beleidsoriëntering in zijn theoretisch werk. Zou dit ontbreken samenhangen met het feit dat Friedmans benaderingswijze vaak mede statistisch-empirisch van aard is en zich methodologisch kenmerkt door een hypothesen-toetsend karakter? Deze werkwijze was de niet-empiricus Hennipman geheel vreemd. Dat verklaart deze in het oog springende omissie misschien, want Hennipman heeft Friedmans prijstheoretisch werk ongetwijfeld gekend (Friedman 1953, 1962).

De vierde studie van Hennipman waar ik aandacht voor wil vragen is zijn dissertatie aan de Universiteit van Amsterdam (Hennipman 1966). Zijn behandeling is opnieuw veelzijdig en breed, met als thema de taak van de mededingingspolitiek. Opnieuw biedt Hennipman een uitputtend overzicht van de literatuur, met bijzondere aandacht voor het doel van het mededingingsbeleid. Dat is het bewerkstelligen van werkzame concurrentie als middel tot welvaartsbevordering. Opmerkelijk, maar niet verrassend voor wie vertrouwd is met Hennipmans benaderingswijze, is zijn conclusie dat aan de mededingingspolitiek geen duidelijk omliggende taak valt toe te schrijven, omdat het uitgangspunt van gezonde mededinging weinig concreet is. Betwijfeld mag worden of deze slotsom zijn gehoor van destijds heeft bevredigd. Dat het mededingingsbeleid in de praktijk nog steeds op de Nederlandse en Europese politieke agenda staat lijdt geen twijfel. Of Hennipman ooit heeft kunnen dromen van de prominente rol van de huidige mededingingsautoriteit in ons land weet ik niet.

5 De leermeester Hennipman

Hennipmans colleges waren een goudmijn van kritisch commentaar op de eigentijdse economische literatuur door een strenge keurmeester. Hij moet een groot lezer zijn geweest. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de lijst met zijn geschriften tot 1970, opgenomen in het *liber amicorum* dat Hennipman in 1971 werd aangeboden bij zijn zilveren ambtsjubileum, maar ook uit de kwistigheid waarmee hij zijn geschriften van voetnoten placht te voorzien (Heertje et al. 1971). Het is opmerkelijk dat in dit vriendenboek ook bijdragen staan van twee voormalige studenten van Hennipman, namelijk de hoogleraren A.P. Barten (1930-) van de Katholieke Universiteit Leuven en H.S. Houthakker (1924-2008) van Harvard. Hun bijdragen gaan over de econometrische analyse van huishoudrekeningen en de achterliggende micro-economische theorie, met terloops verwijzingen naar Hennipmans beschouwingen hierover uit de jaren 1940 (Hennipman 1943c).

Hennipman begeleidde als hoogleraar twaalf proefschriften. Zijn eerste promovendus was J. Pen (1921-2010) in 1950. De dissertatie van Pen ging over de theorie

van collectieve loononderhandelingen. Hennipmans laatste promovendus was J.J. Klant (1915-1994), die in 1973 een proefschrift verdedigde over de logische structuur van economische theorieën, een onderwerp uit de methodologie van ons vak. Vermeldenswaard is ook het tweede proefschrift bij Hennipman. Dit is uit 1951 van de later wereldvermaarde econometrist H. Theil (1924-2000) over de theorie van het consumentengedrag en wijkt opvallend af van Hennipmans verbale werkwijze. In 1954 was Hennipman erepromotor van de latere Nobelprijswinnaar J. Tinbergen (1903-1994), pionier in de macro-econometrische modelbouw en eerste directeur van het CPB. In de jaren 1930 was Tinbergen overigens privaattoecent voor statistiek aan de Universiteit van Amsterdam en daardoor tevens een van de leermeesters van Hennipman!

6 Hennipman als keurmeester en recensent

Naast de vier meest prominente publicaties van Hennipman die ik heb genoemd, nemen onder zijn geschriften boekbesprekingen een opvallende plaats in. Over een tijdsbestek van ongeveer 45 jaar heeft Hennipman zo'n honderd boekbesprekingen geschreven. Dat waren meestal kleine stukjes van enkele pagina's die vaak meesterlijke miniatuurtjes zijn. Zij tonen Hennipman als de grootmeester van het volmaakte kleine stukje, die tegelijkertijd een strenge keurmeester is met onnavolgbare lessen in evenwichtige weloverwogen oordeelsvorming. Hennipman toonde zich daarin de vormende academische docent bij uitstek. Overigens was hij dat ook in zijn met grote toewijding gegeven colleges, waar geen plaats was voor de waan van de dag.

Zoals opgemerkt zijn Hennipmans boekbesprekingen vaak diepgravende essays over destijds pas verschenen economische literatuur. Meestal waren dat kleine stukjes maar een aantal keren koos hij de vorm van een uitvoerig tijdschriftartikel. Een gaaf, maar zelden genoemd, voorbeeld is zijn besprekingsartikel uit 1958 over recente kritiek op de economische wetenschap (Hennipman 1958). In dit fraaie artikel passeren vele kritische beschouwingen over de economische wetenschap uit de toenmalige literatuur de revue. Actueel bijna 60 jaar na dato is nog steeds Hennipmans openingszin: "Sinds geruime tijd zijn in toenemende mate symptomen van ernstige ontevredenheid en bezorgdheid over de tegenwoordige stand en recente ontwikkeling van de economische wetenschap waarneembaar." Hennipman kenschetst deze situatie enerzijds als paradoxaal, omdat het vak in 1958 vergeleken met vroeger veel praktischer was geworden. Anderzijds constateert Hennipman in de besproken literatuur onvoldaanheid over de geleverde prestaties van ons vak. Voor de lezer van 2013 klinkt dit verwijt uit 1958 vertrouwd in de oren en doet denken aan de bekende woorden uit Prediker: "Er is niets nieuws onder de zon."

In dit verband wil ik nog een ander klein stukje memoreren, omdat het typerend is voor Hennipmans stijl van recenseren. Het is uit 1978 en stond in *De Economist*. Onderwerp is het boek *De geschiedenis van het economisch denken* door de Antwerpse hoogleraar G. Vandewalle. Hennipman vindt van dit boek: "de stijl helder

en goed verzorgd, zij het wat aan de droge kant” en constateert “... een zekere wanverhouding tussen ideologie en theorie”. Droogjes voegt Hennipman daaraan toe: “Tegenover deze leemten en beperkingen staat gelukkig ... dat de auteur ... vele grootmeesters vergelijkenderwijs een redelijke armslag gunt” al vindt Hennipman het teleurstellend dat zijn Belgische vakgenoot volstaat met slechts “drie regels over Pierson”. Hennipman concludeert: “ ... dat men het boek met zeer gemengde gevoelens leest, ... nu eens met bewondering ... dan weer hoofdschuddend of wat geïrriteerd ...”. Hij besluit dat het als leerboek niet geheel voldoet, maar wel de gezichtskring van studenten kan verruimen. Ik weet niet of Vandewalle destijds in zijn schik is geweest met dit wat ambivalente oordeel van zijn Amsterdamse collega. Hij zal ongetwijfeld op de hoogte zijn geweest van Hennipmans afkeer van ideologisch getinte economiebeoefening. Die verwoordde hij een kwart eeuw eerder ondubbelzinnig in een bespreking van F.L. Polaks dissertatie in *Folia Civitatis* van 3 maart 1950. Polak (1948) verwerpt wetenschappelijke objectiviteit met een keur van argumenten. Polaks hoofdargument is dat het kennen noodzakelijkerwijs vermengd is met een zekere waardering. Hennipman acht deze redenering niet overtuigend en een streven naar objectiviteit wenselijk voor de waarheidsvinding. Hij bepleit daarom in de wetenschappelijke analyse zich te beperken tot zijnsoordelen. Maar voor de oplossing van beleidsvragen zijn ook voor Hennipman waardeoordelen onvermijdelijk, omdat dit afweging van belangen en politieke prioriteiten vergt.

De lectuur van Hennipmans kleine stukjes verschaft een aanvullend beeld van zijn wetenschappelijk werk en zienswijze op beleid. Zijn boekbesprekingen betreffen voor ongeveer de helft boeken over de geschiedenis van het economisch denken, met op afstand gevolgd door recensies van geschriften over economische politiek. Wellicht belangrijker dan een rubricering naar onderwerp is de stijl van zijn recensies. Die toont zijn liefde voor de taal als instrument van analyse. Hierdoor mag Hennipman gelden als een vertegenwoordiger bij uitstek van de verbale traditie in het vak. Zuivere theorie zonder wiskunde had zijn voorkeur; over praktische economische vraagstukken heeft hij na 1946 gezwegen, omdat dit zwijgen paste bij zijn wetenschappelijke stijl en opvatting.

Wanneer men de lijst van Hennipmans boekbesprekingen doorneemt valt op dat hij eenmaal een boek twee keer heeft besproken. Dit betreft de 5^e en 6^e druk van E.H. Chamberlins *The theory of monopolistic competition*, achtereenvolgens verschenen in 1946 en 1948. Dit dubbel recenseren, telkens in *De Economist*, is opmerkelijk en maakt nieuwsgierig naar de achtergrond ervan. Mogelijk is die dat Hennipman dit boek gedurende zijn hele loopbaan voorschreef als verplichte literatuur. Wellicht zegt het vooral iets over Hennipmans waardering voor Chamberlin, die hij de voornaamste grondlegger noemt van de theorie van de monopolistische concurrentie. Hij benadrukt dat Chamberlin in de toenmalige prijstheorie een omwenteling inluidde, vergelijkbaar met de stormachtige revolutie die Keynes' *General Theory* in 1936 teweegbracht.

Bij Hennipman stond wetenschap niet geheel los van zijn beoefenaar. Scherp komt dit naar voren in Hennipmans bespreking uit 1951 van Harrods biografie van

Keynes. Hennipman noemt in zijn recensie Keynes een dikwijls raadselachtige figuur en concludeert dat Harrod geen poging heeft gedaan de raadselen rond de persoon Keynes te ontrafelen. Sinds Harrods belangrijke werk verschenen de driedelige biografie door R. Skidelsky in 1983, 1992 en 2000 en de eveneens omvangrijke maar eendelige door D.E. Moggridge in 1996. Beide biografen ontsluit wel tal van onduidelijkheden rond de persoon Keynes die bij Harrod onbesproken waren gebleven. Beslist was Hennipman in zijn oordeel dat Keynes een zeldzame combinatie van eigenschappen bezat. Hennipman stemt dan ook onvoorwaardelijk in met Harrods slotsom dat “Keynes was quite unusually consistent” in zijn denken. Hij vindt Harrods biografie een boek dat men niet mag missen.

Belangwekkend is ook zijn drie pagina's tellende bespreking uit 1966 (in het *Tijdschrift voor Vennootschappen, Verenigingen en Stichtingen*) van het verzameld werk van de bedrijfseconoom Th. Limperg Jr. Ik vind deze bespreking opmerkelijk omdat het gerecenseerde werk niet ligt op Hennipmans onmiddellijke vakgebied. Ze is één van zijn vier boekrecensies die niet verscheen in zijn eigen tijdschrift *De Economist*. Hennipman velt hier een onthullend scherp oordeel over wat destijds heette de Amsterdamse school in de bedrijfseconomie. Hiermee bedoelde men het stelsel van bedrijfseconomische leerstellingen dat door Limperg en zijn volgelingen werd uitgedragen met grote stelligheid en felle polemiek. Dit laatste is trouwens volgens Hennipman niet per se een nadeel, omdat geschillen behoren tot het normale bedrijf der wetenschap die haar voortgang zelfs kunnen bevorderen. Dat dit didactisch en pedagogisch voor een student soms onwenselijk en verwarrend kan zijn, laat hij echter terzijde. Hennipman is kritisch over Limpergs zienswijze op de algemene economie, omdat die geen recht deed aan de toen moderne ontwikkelingen in de prijstheorie. Volgens Limperg kent de gebruikelijke prijs- en waardeleer geen kostprijscalculatie van het aangeboden product. Zijn vervangingswaardeleer, kroonjuweel in Limpergs denksysteem, zou dat wel bieden. Hennipman vindt dit een ernstige misvatting, omdat Limperg over het hoofd ziet dat volgens de Oostenrijkse waardeleer goederen hun waarde uiteindelijk ontlenen aan nuttigheid en niet aan gemaakte kosten. Hennipman merkt echter ook op dat deze misvatting geen afbreuk doet aan de praktische betekenis van zijn vervangingswaardeleer bij kostprijsberekening en winstbepaling. Hij concludeert in 1966 dat Limpergs erfenis niet onbezwaard is maar dat er tekenen zijn dat de tegenstelling tussen algemene en bedrijfseconomie minder krampachtig wordt. Thans weten we dat deze voorspelling ten volle is uitgekomen. Hennipmans laatste boekbespreking is uit 1984 en verscheen opnieuw in *De Economist*. Het was de recensie van de door Walker geredigeerde bundel: *William Jaffé's essays on Walras*. Léon Walras is de grondlegger van de theorie van het algemeen evenwicht die hij wiskundig uitwerkte. In zijn bespreking laat Hennipman zich waarderend uit over de bijeengebrachte opstellen van Jaffé, de kenner bij uitstek van het werk van Walras. En dat was niet omdat in deze bundel mede Jaffé's artikel uit 1971 in het *Festschrift* voor Hennipman was opgenomen.

7 Hennipman als bouwmeester

Hennipman was niet alleen een kritisch toeschouwer in de zijlijn en strenge keurmeester. Van tijd tot tijd ontpopte hij zich ook als een bouwer. Een goede illustratie daarvan biedt zijn uitvoerige besprekingsartikel uit 1982 van het proefschrift door J.G.S.J. van Maarseveen over de negentiende eeuwse econoom, centrale bankier en politicus N.G. Pierson (1839-1909). Hennipman juicht de verschijning van dit proefschrift toe. Hij vindt het goed met een duidelijke schets van de beoefening van de staathuishoudkunde in ons land in de negentiende eeuw. Hennipman zou Hennipman echter niet zijn als hij onopgemerkt liet dat “in bescheiden mate hier en daar verdere detailkritiek mogelijk” is. Hij besluit deze lovende beoordeling met de wens van een bronnenuitgave van de talrijke documenten en archivalia betreffende Pierson. Hiertoe rekt hij ook zijn uitgebreide correspondentie met buitenlandse vakgenoten als Böhm-Bawerk, Edgeworth, Jevons, Laspeyres, Marshall, Menger, Pareto en Stuart Mill. Het zou, zo concludeerde Hennipman in 1982, goed zijn als de Nederlandsche Bank het initiatief zou nemen tot een dergelijk bronnenuitgave. Welnu, Hennipman werd op zijn wenken bediend. In 1993 verscheen het laatste deel van de vierdelige uitgave met de briefwisseling door Pierson. Hennipman had deel uitgemaakt van de begeleidingscommissie van dit project dat voor de geschiedenis van het economisch denken in Nederland belangrijk was en een nuttige aanvulling vormt op de verzamelde geschriften van Pierson uit 1910/11. Met de verschijning in 1993 van Piersons briefwisseling was Hennipman bijzonder ingenomen, omdat daarmee recht werd gedaan aan deze voorbeeldige beoefenaar van de staathuishoudkunde in Nederland. Hiermee ontpopte Hennipman zich als bouwmeester. Nog sterker is hij dat in zijn werk over de welvaartstheorie dat internationaal aandacht kreeg.

De welvaartstheorie. Naast de geschiedenis van het economisch denken was de welvaartstheorie Hennipmans tweede belangrijk aandachtsgebied. Opmerkelijk is dat hij over dit onderwerp, waarover veel van zijn colleges in de jaren 1960 gingen, na zijn pensionering verschillende publicaties het licht heeft laten zien. Een voorbeeld is het opstel over de verdeling in de paretiaanse welvaartstheorie (Hennipman 1981). Daarin bespreekt Hennipman de mogelijkheden om onder bepaalde voorwaarden een oordeel te geven over de inkomensverdeling als aspect van de maatschappelijke welvaart. In 1987, het jaar dat hij na ruim veertig jaar afscheid nam als redacteur van *De Economist*, publiceerde Hennipman hierin opnieuw over dit onderwerp (Hennipman 1987). Op een voor zijn doen ongewoon felle wijze bestrijdt Hennipman in dit korte artikel de zienswijze van de Amerikaanse wetenschapshistorici Cooter en Rappoport (1984) op de moderne welvaarthetheorie in het *Journal of Economic Literature*. Hij verwijt de auteurs dogmenhistorisch bedrog omdat hun these op gespannen voet staat met de historische ontwikkeling van het welvaartsbegrip sinds Pareto en Pigou. Dit commentaar is in beknopte vorm als ‘comment’ ook gepubliceerd in het *Journal of Economic Literature* (Hennipman 1988). Inhoudelijk is Hennipmans kritiek een verre echo van zijn besprekingsarti-

kel van Mishan (Hennipman 1982) maar ook van zijn korte beschouwing over externe effecten uit 1968 (Hennipman 1968). De kern van Hennipmans kritiek op Mishan betreft diens normatieve interpretatie van de welvaartstheorie als die uitspraken doet over verdelingsvraagstukken. Hennipman acht dit onjuist, omdat een objectief economisch oordeel alleen mogelijk is vanuit het oogpunt van schaarste en optimale aanwending van middelen. Dat ziet hij als het kenobject van de economie. Logischerwijs vallen verdelingsvraagstukken daar niet onder. Het moet Hennipman voldoening hebben geschonken dat Mishan in zijn weerwoord volmondig kon instemmen met Hennipmans standpunt.

Hennipmans opvatting dat de welvaartstheorie geen normatief maar een positief economisch leerstuk is, lokte in *De Economist* van 1992 en 1993 een vinnig debat uit met M. Blaug (1927-2011), die in de jaren 1990 ook enige tijd gasthoogleraar was in de economische faculteit van de UvA. Deze methodoloog en dogmenhistoricus had eerder in zijn veel gebruikte monografie over economische methodologie Hennipmans zienswijze van een waarderingsvrije welvaartstheorie afgewezen (Blaug 1980). Deze afwijzing werd het begin van een scherpzinnig debat tussen twee economische scherpzlijpers. Het debat eindigde onbeslist. Type-rend voor deze polemiek is Hennipmans slotzin: “The best one can say is that even a great scholar may have his foibles and blind spots”. Deze woorden tekenen de op harmonie gestelde Hennipman ten voeten uit. Beide partijen bleven naar mijn oordeel hangen in hun eigen universum. Tussen die werelden bestond blijkbaar geen overlapping, al verbaast het mij dat geen oplossing is beproefd door precisering van het door beide partijen gehuldigde kenobject der economie. In zijn weerwoord merkt Hennipman nog op dat met het onwrikbare uitgangspunt van Blaug een verdere gedachtewisseling over dit onderwerp vruchteloos is. Dit kleine stukje uit 1993 zou Hennipmans laatste publicatie zijn. Ze is een wat gelaten commentaar van een geleerde die altijd heeft gestreden voor een waarderingsvrije economiebeoefening. Hennipmans formele welvaartsbegrip maakt daar deel van uit. Dit begrip werd overigens al verdedigd in zijn dissertatie van 1940 en in een bespreking van C. Weststrate’s Leidse oratie *Welvaart en economie* in *De Economist* uit dezelfde tijd. Dit was trouwens Hennipmans allereerste boekbespreking.

Monetair beleid. We leven thans in een tijd van grote financiële en monetaire instabiliteit. Die bestond ook in Hennipmans jonge jaren. Over dit monetaire thema heeft de jonge Hennipman in 1943 twee artikelen geschreven. Het eerste is een overzichtsartikel van de talrijke beleidsvoorstellen in die tijd om de geldhoeveelheid te reguleren. Zijn conclusie was dat ieder die zich bezighoudt met monetaire beleidsvraagstukken zich moet hoeden voor de bekoring van simpele formules met pasklare oplossingen (Hennipman 1943a). Zijn tweede monetaire artikel was een theoretische beschouwing over de norm der geldpolitiek. Hiervoor bepleitte hij een waaier van beoordelingsmaatstaven omdat hij niets zag in monetair evenwicht of neutraal geld als beleidsdoelstelling, zoals in die tijd veelvuldig werd gepropageerd in de vooral Duitstalige literatuur, o.a. door F. Hayek en J.G. Koopmans. Wel erkende Hennipman dat volgens de kwantiteitstheorie de omvang van de maatschap-

pelijke geldstroom aangrijpingspunt moet zijn voor stabilisatie van het prijspeil (Hennipman 1943b).

Hiermee zijn we terug bij de actualiteit van 2013 en de risico's voor beheersing van de monetaire en financiële stabiliteit. Het huidige ruime monetaire beleid van de Fed en de ECB lijkt primair gericht te zijn op financiële stabiliteit, maar neemt grote risico's voor prijsstabiliteit omdat de omloopsnelheid endogeen en moeilijk voorspelbaar en dientengevolge onbeheersbaar is. Dit vergroot het monetaire beleidsdilemma. In dat verband kan de vraag worden gesteld of de monetaire autoriteiten van de EMU democratisch voldoende zijn gelegitimeerd voor de politieke afwegingen die zij telkens maken.

Het is opmerkelijk dat in de eerste jaren na WO II Hennipman in een aantal opiniërende artikelen in *De Groene Amsterdammer* en *ESB* zijn bezorgdheid heeft geuit over de democratische legitimiteit van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en geleide economie. In deze voor een breed publiek geschreven artikelen gebruikte hij dreigende woorden als geleide economie en geheime economie. Die woordkeuze zegt veel over Hennipmans liberale geesteshouding, die verwantschap toont met de economische zienswijze van de later gezaghebbende monetarist en Nobelprijswinnaar Milton Friedman, maar ook met de opvattingen van de Oostenrijkse econoom F. Hayek.

Door daadwerkelijke toepassing van het aloude beginsel der arbeidsverdeling zijn geldtheorie en vraagstukken van monetair beleid nooit Hennipmans speciale aandachtsgebieden geweest. Wel schreef hij een enkele keer een boekbespreking op dit terrein zoals in 1948 in het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde* over de oratie in 1947 uitgesproken op de universiteit van Pretoria door H.W.J. Wijnholds over wisselkoersvorming. Dit is met 600 woorden zijn kortste recensie. Maar ze is er niet minder kritisch om, want volgens Hennipman behandelt Wijnholds de kardinale vraag naar de juiste wisselkoers nogal oppervlakkig en te gemakkelijk. Als in 1948 de *Bic Mac*-index voor wisselkoerspariteiten, de wonderlijke didactische vondst van het weekblad *The Economist* uit de jaren 1990, had bestaan zou Hennipman op aanschouwelijke wijze de geconstateerde tekortkomingen van deze oratie naar alle waarschijnlijkheid heel pragmatisch en overtuigend hebben blootgelegd.

In zijn heel jonge jaren speelde zich in Nederland een levendig monetair debat af dat zijn beginpunt vond bij een serie beschouwingen door Schumpeter in *ESB* van 1925 tegen een *managed currency*, zoals bepleit door Keynes. Hennipman nam niet deel aan die gedachtewisseling, wat gezien zijn leeftijd toen ook onmogelijk zou zijn geweest. Zijn iets oudere tijdgenoten G.M. Verrijn Stuart (1894-1969), J.G. Koopmans (1900-1958), M.W. Holtrop (1902-1988) en J. Tinbergen (1903-1994) deden dat wel. Dit debat heb ik later wel het begin van het Nederlandse monetarisme genoemd (Fase 1994). Het vond begin jaren 1950 zijn bekroning in de monetaire analyse van de Nederlandsche Bank waarvoor zijn latere collega C. Goedhart (1918-1992) als chef studiedienst van de Bank de grondslag had gelegd (Fase 2000). Deze monetaire analyse was in die tijd ongetwijfeld vernieuwend maar Hennipman bemoeide zich er niet mee.

8 Conclusie

Hennipman kon zich hevig ergeren aan oppervlakkigheid. Deze ergernis komt verrassend naar voren in zijn geestige kleine stukje: “De economie ontmaskerd” in *ESB* van 13 mei 1970. Hennipman beschrijft daarin enigszins spottend de “opzienbarende vondsten” van een persoon met “door de sociologie gescherpte blik”. Het was een stukje van 300 woorden door een uit zijn slof geschoten Hennipman. Hofelijke sabelt Hennipman de wat hij noemt maatschappij kritische wartaal van de desbetreffende redacteur neer. Dit stukje laat zien dat de bedaarde intellectueel Hennipman ook boos kon worden wat gevoelens van warme sympathie oproept. Dit gevoel komt ook op bij lezing van zijn aan Delfgaauw gewijde artikel in *Orbis Economicus*. Hennipman (1971) analyseert in dit fijnzinnige artikel met veel waardering het wetenschappelijk werk van zijn naaste collega van het eerste uur. Hij preekt ook Delfgaaus uitnemend vakmanschap en wijsheid. Hennipman karakteriseert het oeuvre van Delfgaauw als ongewoon gaaf naar inhoud en vorm met zorgvuldige aandacht voor feitelijke details. Mogelijk bezit deze sympathieke bijdrage voor zijn vriend en collega Delfgaauw autobiografische elementen. Waarschijnlijk is dat ook het geval bij de *in memoriams* die Hennipman in de loop der jaren schreef over onder anderen zijn voornaamste leermeester H. Frijda (1887-1944) en zijn studiegenoot en oud-collega hoogleraar F.A.G. Keesing (1913-1972). Ontroerend is zijn heel persoonlijke in memoriam voor de Groningse hoogleraar F.J. de Jong (1918-1976). Die schetst hij als een man zonder arglist die in de boze wereld zijn intellectuele zuiverheid wist te bewaren.

Wolfson noemt in een levensbericht voor de KNAW uit 1995 Hennipman een geleerde van formaat. Hij was volgens Wolfson echter ook een man van “hoogstaande smaak en ... grote gaven van hart en verstand”. Zouden deze woorden geen aanzet kunnen zijn voor een intellectuele biografie over Hennipman? Die zou een uitgelezen kans bieden om de in de loop van de vorige eeuw opgetreden voortgang in de beoefening van de staathuishoudkunde in Nederland, in kaart te brengen. Hennipman was daarin niet alleen de beschouwende keurmeester maar ook een zachte kracht en actief medespeler als het ging over de welvaartstheorie. Hiervoor formuleerde hij vernieuwende inzichten en gaf hij weloverwogen commentaar. Een biografie over Hennipman zou een bijdrage zijn aan onze cultuurgeschiedenis en van een Amsterdamse legende bovendien echte geschiedenis maken. Ook zou dat levensverhaal de geschiedenis van het economische denken in het Nederland van de twintigste eeuw tot leven kunnen brengen. De uitsluitend academische loopbaan van Hennipman hoeft daarvoor geen beletsel te zijn. De Australische hoogleraar P. Groenewegen heeft dat met zijn biografie uit 1995 van Alfred Marshall afdoende bewezen. Bovendien is de biografie als genre thans weer helemaal terug in het volle licht, ook in de economie.

Auteur

Martin Fase (e-mail: mmg.fase@planet.nl) is emeritus hoogleraar monetaire economie UvA en tot 2002 onderdirecteur van de Nederlandsche Bank verantwoordelijk voor wetenschappelijk onderzoek.

Literatuur

- Blaug, M., 1980, *The methodology of economics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Blaug, M., 1992, Pieter Hennipman on paretian welfare economics: a comment, *De Economist*, vol. 141: 125-129.
- Cooter, R., en P. Rappoport, 1984, 'Were the ordinalists wrong about welfare economics?', *Journal of Economic Literature*, vol. 22(2): 507-30.
- Cramer, J., 2012, Leermeester, keurmeester en toeschouwer, in: *Het gesproken woord*, Hennipmanstichting, Amsterdam: 14-17.
- Doel, H. van den, en A. Heertje, red., 1977, *Prof. Dr. P. Hennipman. Welvaartstheorie en economische politiek*, Samson, Alphen a/d Rijn/Brussel.
- Fase, M.M.G., 1994, Rise and demise of Dutch monetarism: the Schumpeter-Koopmans-Holtrop connection, *History of Political Economy*, vol. 26(4): 21-38.
- Fase, M.M.G., 2000, *Tussen behoud en vernieuwing: geschiedenis van de Nederlandsche Bank 1948-1973*, Sdu, Den Haag.
- Friedman, M., 1953, *Essays in positive economics*, Chicago University Press, Chicago: 47-99.
- Friedman, M., 1962, *Price theory: a provisional text*, Aldine, Chicago.
- Groenewegen, P., 1995, *A soaring eagle: Alfred Marshall 1842-1924*, Edward Elgar, Aldershot.
- Heertje, A., H.W. Lambers en P. de Wolff, red., 1971, *Schaarste en welvaart*, Stenfert Kroese, Leiden.
- Hennipman, P., 1943a, Het 100%-plan. Het voorstel tot volledige dekking van niet bij de centrale bank aangehouden giro saldi, *De Economist*, vol. 91: 269-302.
- Hennipman, P., 1943b, De norm der geldpolitiek, *Maandschrift Economie*, vol. 9: 35-51.
- Hennipman, P., 1943c, Nut, nuttigheid en objectieve gebruikswaarde, *De Economist*, vol. 91: 433-38.
- Hennipman, P., 1945, *Economisch motief en economisch principe*, Noord-Hollandsche Uitgevers Mij., Amsterdam.
- Hennipman, P., 1954, Monopoly: impediment or stimulus to economic progress, *Papers and proceedings of a congress held by the International Economic Association*: 421-56.
- Hennipman, P., 1956, De economische problematiek van het sparen, in: L.M. Koyck, P. Hennipman en C.W. Willinge Prins-Visser (red.), *Verbruik en Sparen in Theorie en Praktijk*, RPS, Haarlem: 159-361.
- Hennipman, P., 1958, Recente kritiek op de economische wetenschap, *Het Tijdschrift voor Documentatie en Voorlichting van de Nationale Bank van België*, vol. 23: 249-68.
- Hennipman, P., 1962, Doeleinden en criteria der economische politiek, in: J.E. Andriessen en M.A.G. van Meerhaeghe (red.), *Theorie van de economische politiek*, Stenfert Kroese, Leiden: 1-106.

- Hennipman, P., 1966, De taak van de mededingingspolitiek, *De Economist*, vol. 114: 379-417.
- Hennipman, P., 1968, De externe effecten in de hedendaagse welvaartstheorie, *Economisch Statistische Berichten*, vol.43: 250-53.
- Hennipman, P., 1970, De economie ontmaskerd, *Economisch Statistische Berichten*, vol.45: 461.
- Hennipman, P., 1971, Theorie en werkelijkheid: Het wetenschappelijk werk van prof. dr. G.Th.J. Delfgaauw, *Orbis Economicus*, vol. 14: 5-37.
- Hennipman, P., 1981, De verdeling in de paretiaanse welvaartstheorie, in: P.J. van Eijghhoven en L.J. van Gemerden (red.), *Inkomensverdeling en openbare financiën*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen: 128-70.
- Hennipman, P., 1982, Welfare economics in an impasse? Some observations on Mishan's vision, *De Economist*, vol.130: 458-64.
- Hennipman, P., 1984, Normative or positive: Mishan's halve-way house, *De Economist*, vol.132: 86-99.
- Hennipman, P., 1987, A tale of two schools: comments on a new view of the ordinalist revolution, *De Economist*, vol.135: 141-62.
- Hennipman, P., 1988, A new look on the ordinalist revolution:comment on Cooter and Rappaport, *Journal of Economic Literature*, vol. 26: 80-85.
- Hennipman, P., 1992, The reasoning of a great methodologist: Mark Blaug on the nature of *paretian welfare economics*, *De Economist*, vol.140: 413-45.
- Hennipman, P., 1993, Moving in circles: Blaug once again on the nature of *paretian welfare economics*, *De Economist*, vol.141: 290-94.
- Klant, J.J., 1972, *Spelregels voor economen*, Stenfert Kroese, Leiden.
- Klundert, Th.C.M.J. van de, 1988, Professor P. Hennipman and Professor J. Tinbergen retire from the board of editors, *De Economist*, vol. 136: 1-2.
- Taussig, F.W., 1933, *Principles of economics I,II*, MacMillan, New York.
- Pen, J., 1950, *De loonvorming in de moderne volkshuishouding*, Stenfert Kroese, Leiden.
- Polak, F.L., 1948, *Kennen en keuren in de sociale wetenschappen*, Stenfert Kroese, Leiden.
- Robbins, L., 1932, *An essay on the nature and significance of economic science*, MacMillan, Londen.
- Samuelson, P.A., 1958, An exact consumption-loan model of interest with or without the social contrivance of money, *Journal of Political Economy*, vol. 66: 467-82.
- Theil, H., 1951, *De invloed van de voorraden op het consumentengedrag*, Poortpers, Amsterdam.
- Wolfson, D.J., 1995, Levensbericht Pieter Hennipman, in: *Levensberichten en herdenkingen*, KNAW, Amsterdam: 47-52.
- Walker, D., A. Heertje en H. van den Doel, red., 1995, *Welfare economics and the theory of economic policy*, Edward Elgar, Aldershot.